

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2003-08-18

UDK 811.163.6'282:639.2(450.361)

INTERFERENČNE PRVINE KRIŠKEGA GOVORA V VIDEOFILMU ZS MURJA U MRJEŽU ... ZS MRJEŽA U LUANCI!

Rada COSSUTTA

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1
e-mail: rada.cossutta@zrs-kp.si

IZVLEČEK

Prispevek skuša na osnovi narečnega gradiva, ki ga avtorica črpa iz videofilma *Zs murja u mrježu... zs mrježa u luanci!* (produkcija Deželni sedež RAI za F.J.K. in Regionalni RTV Center Koper, november 2002), izluščiti značilnosti kriškega govora, ki se ne odražajo samo na glasoslovni ravni v prevladovanju kraškega vokalizma, ampak zlasti v romanskih, včasih tudi germanskih, vplivih na leksikalni in skladenjski ravnini. V improviziranih narečnih govornih situacijah so namreč v filmu prikazani stari kriški ribiški kulinarični recepti, ki so prava zakladnica kriškega ribiškega izrazja, zlasti pa romanskih izposojenk, ki izpričujejo razslojenost kriškega govora in ki jih referat skuša osvetliti z etimološkega vidika.

Ključne besede: kriški govor, ribiška terminologija, interferenčne prvine

ELEMENTI DI INTERFERENZA DELLA PARLATA DI S. CROCE NEL VIDEOFILM ZS MURJA U MRJEŽU ... ZS MRJEŽA U LUANCI!

SINTESI

Il contributo cerca, in base al materiale dialettale, attinto dall'autrice dal videofilm "*Zs murja u mrježu... zs mrježa u luanci!*" (prodotto dalla Sede regionale RAI per il Friuli-Venezia Giulia e dal Centro regionale RTV Koper-Capodistria, novembre 2002), di delineare le caratteristiche della parlata di S. Croce che non si riflettono soltanto a livello fonetico nel predominio del vocalismo carsico, ma soprattutto negli influssi per lo più romanzi, a volte anche germanici, a livello lessicale e sintattico. Nel film, in situazioni dialettali improvvisate, vengono infatti presentate vecchie ricette a base di pesce che sono una vera miniera di terminologia marinaresca di S. Croce e soprattutto di prestiti romanzi che attestano la stratificazione della parlata di S. Croce che lo studio si propone di illustrare dal punto di vista etimologico.

Parole chiave: la parlata di S. Croce, terminologia marinaresca, elementi di interferenza

Videofilm *Zs murja u mrježu ... zs mrježa u luanci*, ki ga je slovenski deželni sedež RAI za F.J.K. posnel v sodelovanju s koprsko televizijo (november 2002), ni samo bogata kuharska knjiga izvornih kriških ribjih receptov, ampak je tudi prava zakladnica starega kriškega ribiškega izrazja, ki je danes že marsikomu neznano. Igralec Livij Bogatec, po rodu Križan in potomec ene zadnjih kriških ribiških družin, ki se ponša s hišnim imenom 'Koča' (< iz trž.it. in istr.it. *cocia* 'koča; vlačilna mreža'), v filmu, v živahnem dvogovoru s soigralko Mirando Caharija, ki je po rodu Nabrežinka, ne dokazuje samo izrednih kuharskih sposobnosti. Njegova govorica je namreč tako pristno kriška, da mu Nabrežinka večkrat celo očita, da ga ne razume. Zelo samozavestno izzveni njegov odgovor: "Lāj, kə mi Kəržani sma yovo'rili k'riškuā, kədər Slo'venci nisa yovo'rili 'nanĳā še slo'venskuā". Nedvomno je njegova izreka res tipično kriška, saj v njej že na prvi pogled izstopajo nekatere glasoslovne in oblikoslovne značilnosti, ki so v kriškem govoru pretežno kraške, a so v njem tako izrazite, da ga bistveno ločujejo od drugih kraških govorov (prim. kriš. nom. sg. f. na -ā: 'Zofkā 'Zofka'; nom. sg. n. na -yā: 'vinjā 'vino'; gen. sg.m. na -ā: 'kyāncā 'niti'; 3.os. sg. sed. na -jā: 'vidjā 'vidi' itd.). Kar pa me je v filmu prijetno presenetilo, je bogato kriško izrazje, prepleteno z originalnimi ribiški termini. V temeljiti razčlembi besedja prve in tretje epizode mi je uspelo po istem postopku, ki sem ga nakazala že v svoji monografiji *Narečna podoba Križa pri Trstu* (Cossutta, 2001), sestaviti mozaik razslojenosti kriškega govora in interferenčnih pojavov, ki so v njem tako pogosti. Diferenciacija kriškega govora ne poteka samo v odnosu do zbornega jezika in sosednjih slovenskih govorov (proseškega in nabrežinskega), kar v videofilmu izpričuje že naslednji odlomek:

ON: "Sən d'jānu 'nutər 'mierālna..."

ONA: "Mierālna? K'du ta bu zəs'tupu? Ko'reñe, 'reči, 'dej!"

Zelo zgovoren primer je kriš. izraz 'tuərbā v pomenu 'prazna mreža', kar dokazuje semantično specializacijo, ki ni izpričana v drugih kraških govorih. Prim.: "Tuərbā sa 'rākli, 'kədər sa pou'liekli m'riežu 'yuər, kə ja b'la p'raznā."

Največjo diferenciacijo zasledimo na ravni romanskih izposojenk, brez katerih si ne moremo zamišljati kriškega govora, še zlasti pa ne kriške ribiške terminologije. V prvem odlomku filma *Brodet s sipami* sem iz ribiškega izrazja izluščila naslednje romanizme:

1) kriš. *pe'loža* pl. 'malovredne dlakave školjke': "... Tuərbā nu u m'rieži 'sama pe'loža nu š'kovaca."

Izposojeno iz istr. it. (Koper) *pelōca* 'rak z dlakavim hrbtom' (Manzini, Rocchi, 1995, 157).

2) kriš. *ško'vaca* pl. 'smeti; ostanki' (gl. 1)

Prevzeto iz istopomenskega trž.it. *scovaza* (Doria, Noliani, 1987, 601)/ istr.it. *scovasa* (Manzini, Rocchi, 1995, 207), ki je razširjeno na vsem beneškem območju (prim. beneč. *scoasa*), to pa iz gl. *scovar* 'mesti'.

3) kriš. *pəškə'dur* 'ribič': "Dənəs, ...kə ni 'vəč pəškə'durjeu..."

Prirejeno po istopomenskem trž.it., istr.it., bizj. in ben. dalm. *pescador*, to pa iz lat. *piscatore(m)* (Doria, Noliani, 1987, 452; Manzini, Rocchi, 1995, 159).

4) kriš. *pe'doči* pl. 'dagnje': "Anbuot sa b'la 'kukər 'ana pe'doči, 'kukər 'ana 'myšli..."

Sprejeto iz istopomenskega trž.it. in istr.it. *pedòcio* (*de mar*) 'Mytilus Galloprovincialis' (Doria, Noliani, 1987, 445; Manzini, Rocchi, 1995, 157).

5) kriš. 'myšli pl. 'klapavice' (gl. 4)

Izposojeno iz istopomenskega trž.it. in istr.it. (tudi grad. in ben.dalm.) *mūsolo*, to pa iz lat. *mūsculus* 'miška', ki ga že Plavt navaja v pomenu 'vongola (školjka)' (Doria, Noliani, 1987, 394; Manzini, Rocchi, 1995, 138).

6) kriš. *pəškə'rijā* 'ribarnica': "Sən 'boḡ nə pəškə'rii..."

Prevzeto iz istopomenskega trž.it. in istr.it. *pescaria*, to pa iz lat. *piscaria* (Doria, Noliani, 1987, 452; Manzini, Rocchi, 1995, 159).

7) kriš. 'kālət 'spustiti': "Dej, z'yənsa, 'dej, kə 'jäst 'muəran 'jat 'pyājā 'kālət pəšə'liera, pər st'rieli!"

Kriški izraz, ki je soroden s slov. nar. (Kras) *kalāti*/ (Primorska) *kālati* 'upadati' (Bezljaj, 1982, 11; Mende, s. a., 74; Wolf, Pleteršnik, 1894/95, 380), je z dodatkom slov. nedoločniške pripona prikojen po trž.it. in istr.it. *calar* 'spustiti navzdol, znižati' (Doria, Noliani, 1987, 112; Rosamani, 1990, 144), kateremu ustreza istopomensko beneč. in ben.dalm. *calār* (Boerio, 1856, 117; Miotto, 1991, 40). Dodajanje slov. nedoločniških pripon na romanske glagolske osnove je v kriškem govoru zelo pogost pojav (prim. kriš. *rinfreš'kierət* 'poživiti': "Murskā 'uādā jəx jə rinfreš'kierālā"; kriš. *sa konšu'mierət* 'porabiti se': "In z'dej pəštima, də sa tu ('vinjā) lə'pu konšu'mierā" itd.).

8) kriš. pom. *pašə'lierā* 'mreža za pasere (Pleuronectes platessa; morska ploščca)' (gl. 7), prim. nabrež. *pes'jera* (Godnič, ????, 112)

Prirejeno po istopomenskem trž.it. in istr.it. (tudi grad.) *paselera* 'mreža, sestavljena iz treh mrež, gosto oz. redko pletenih', ki izhaja iz **paserera* (prim. tudi trž.it. in istr.it. *gronghèra, sardelèra, dentalèra*) z disimilacijo prvega -r-, to pa iz *pasera* 'morska ploščca' (Doria, Noliani, 1987, 438; Manzini, Rocchi, 1995, 153).

9) kriš. *bro'deto/b'ruädət* 'ribja juha': "Z'dej pou'liedəma, ku ja z 'našan bro'déto (de 'šepje)."

Kriški izraz *bro'deto* je neposredno sprejet iz trž.it. in istr.it. *brodèto* (istr.it. tudi *borèto*) 'brodet; ribja juha' (Doria, Noliani, 1987, 94; Manzini, Rocchi, 1995, 29, 24), medtem ko je kriš. inačica *b'ruädət* le fonetična prikojitev istega romanizma.

10) kriš. 'šepjā 'sipa' (gl. 9)

Neposredno prevzeto iz knj.it. *seppia* 'sipa', kateremu ustreza istopomensko trž.it. in istr.it. *sepa*; iz lat. *sēpia* (Doria, Noliani, 1987, 613). Kriški izraz je primer

italijanizma, ki se v zadnjih časih uveljavlja kot sopomenka kriš. 'sipā.

11) kriš. 'šekā 'oseka': "Ča bi 'dānās 'pilā 'mursku 'uādu, bi os'talā 'šekā.

Kriški izraz je prevzet iz romanske pomorske terminologije in ustreza istr.it. *sēca* 'oseka' (Manzini, Rocchi, 1995, 209), medtem ko je kriš. frazem 'uāstār 'šekā kalk istr.it. *restār in sēca*, ki je v rabi tudi v prenesenem pomenu 'ostati praznih rok' (Manzini, Rocchi, 1995, 209).

Tudi seznam ribiških romanizmov tretje epizode z naslovom *Sardele v pečī* ni nič manj obsežen in zanimiv:

1) kriš. *mā'lājda* 'dolga in zelo visoka mreža za prežo, nekoč v rabi za lov na sardele in sardone': "S'ma ka'lali mā'lājdu in sma ulō'vili 'samo sār'diela."

Prevzeto iz istopomenskega trž.it., istr.it., bizj. in grad. *melaīda* (istr.it. (Koper) tudi *malāida*, Manzini, Rocchi, 1995, 122), to pa iz *manaīde* (tudi *menaīde*) po disimilaciji nosnika, kar pa je etimološko sporno. Rohlfs ga izvaja iz lat. *minat-agitat*, navezujoč se na način, kako se odvija lov s tovrstno mrežo. Nekateri pa izvajajo izraz iz *menaica* 'poseben ribiški čoin', ki je etimološko nepojasnjeno (Manzini, Rocchi, 1995, 122).

2) kriš. 'laryō 'odprto morje': "Sār'duni sa sa dār'žali u 'laryōn."

Izposojeno iz trž.it. in istr.it. adj. *largo* 'širok', to pa iz lat. *largus* (Doria, Noliani, 1987, 321), ki je rabljen tudi v posamostaljenem pomenu 'odprto morje', kjer je drugi element *mar* 'morje' opuščen, prim. trž.it. *ciapar el largo* 'odpluti na odprto morje' (Rosamani, 1990, 526).

3) kriš. *lām'parā* 'ribiška barka za nočni ribolov': "Sār'duna 'janu sār'diela sa 'lyōvjā z mā'lājdu 'janu zōs lām'paru."

Sprejeto iz trž.it. *lampara* / istr.it. (Koper) *lanpàra* 'velika svetilka na barkah za lov sardel oz. ribiška barka s svetilico za lov sardele' (Doria, Noliani, 1987, 320; Manzini, Rocchi, 1995, 113). Beseda ni lokalnega, pač pa južnega izvora (Doria, Noliani, 1987, 320).

4) kriš. 'māja 'zanka, člen (pri mreži)': "Kadar p'ride bār'yadā sār'diey, sa zamo'ta nō'yliž u 'tista 'maji uat m'rieža nō bō'viza."

Iz istopomenskega trž.it. in istr.it. *māia*, kateremu ustreza knj.it. *maglia*, to pa iz lat. *macula* 'luknja, člen pri mreži' (Doria, Noliani, 1987, 348; Manzini, Rocchi, 1995, 122).

5) kriš. (sa) 'myālāt 'popustiti, odvezati, odlepiti': "Sār'diela 'muōraš t'rust, da sa mo'laju z bō'vis."

Prevzeto iz istopomenskega trž.it. in istr.it. *molar* kateremu ustreza knj.it. *mollare*, denominativna oblika lat. *mollis* 'moker, mehke' (Doria, Noliani, 1987, 383; Manzini, Rocchi, 1995, 133).

6) kriš. *bō'vizā* 'škrga' (gl. 4 in 5)

Izposojeno iz istopomenskega trž.it. in ben.dalm. (Zadar) *baviča*. Odločilnega pomena pri ugotavljanju izvora te besede je povezava z istr.it. (Piran) glagolom *bavičā* 'dviganje morske gladine z ladijskim kljunom'. Po

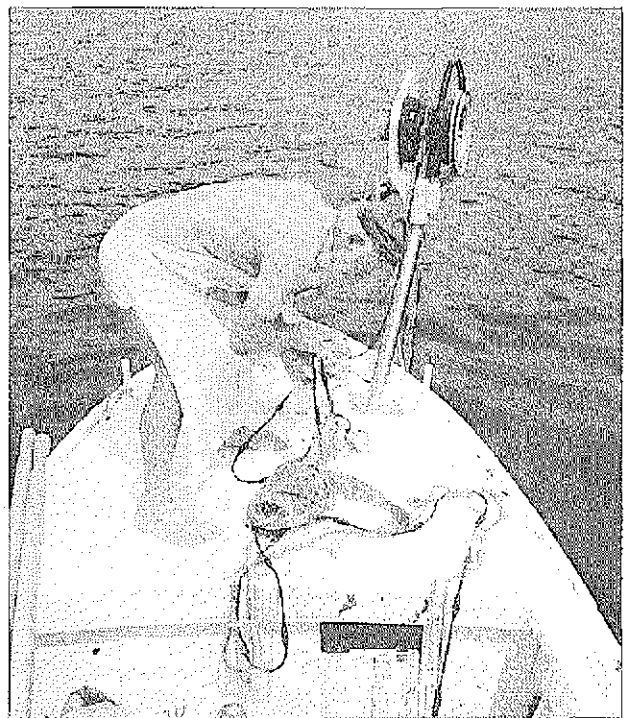
Dorievem mnenju si škrge lahko razlagamo kot nekakšno dviganje kožne povrhnjice rib v spoju z glavo in odtod baviše kot deverbalna oblika glagola *bavičar* (Doria, Noliani, 1987, 63).

7) kriš. *bār'yadā* 'velik ulov rib': "Kadar p'ride bār'yadā sār'diey..."

Prikrojeno po trž. it. *imbragada* 'mreža, v katero spravljajo bale ali dele tovara' (Doria, Noliani, 1987, 292) oz. istr.it. *inbragāda* 'prevezan tovor' (Manzini, Rocchi, 1995, 102), deverbalna oblika glagola *imbragar/inbragār* 'prevezati z jermenom', kateremu ustreza istopomensko knj.it. *imbracare*.

8) kriš. 'pājs 'sladkokisla zmes': "Sār'dielu sa d'jānjā 'lōykyā u 'pājs."

Prevzeto iz trž.it. in istr.it. (tudi furl. in ben.dalm.) *pāiz/bāiz* 'sladkokisla zmes za divjad, ki jo sestavljajo kis ali vino in dišavne rastline'. Iz nem. *Beize* 'lužilo, jedkalo' (Doria, Noliani, 1987, 424; Manzini, Rocchi, 1995, 148). Prim. tudi nar. slov. *pājsati* 'dolgo kuhati' (Štrekelj, 1894, 30), iz bav. *baissen* (Striedter-Temps, 1963, 187).

V obeh analiziranih odlomkih filma sem zasledila tudi nekaj germanizmov, toda njihova zastopanost je v primerjavi z romanizmi veliko manjša in seveda ne zadeva ribiškega izrazja, kar je popolnoma razumljivo, saj se je ta nekoč zelo razvita kriška dejavnost odvijala izključno v stiku z romanskim okoljem. Zato so kriški germanizmi, ki so v rabi še danes, večinoma samostalniki, povezani z različnimi sferami človeškega življenja (prim. kriš. 'žakolčak 'vrečka', 'putār 'maslo', 'š'parjert 'štedilnik', 'y'lāš 'kozarec', 'čajt 'čas' itd.). Pogosti so tudi

pridevniki, trpni deležniki in prislovi, ki izpričujejo pojav, ki je sicer značilen tudi za kriške romanske izposojenke, to je pojav dodajanja slovenskih predpon in pripon na germansko osnovo (prim. kriš. *frišon* 'svež', *po'farban* 'pobarvan', *fajn* 'dobro', *si'yurno* 'gotovo', *na'ylix* 'naravnost' itd.).

Če se povnem k romanskim interferenčnim vplivom v obravnavanih filmskih epizodah, ugotavljam, da jih je v kriškem govoru veliko tudi na skladijski ravni. V filmu sem namreč zasledila izredno vitalnost romanskih veznikov in členkov, ki dajejo kriški govornici neko posebno barvitost: prim. kriš. *'ma* 'toda, pa', *pə'ro* 'id.', *'naŋkə* 'niti', *a'lorä* 'torej', *'eko* 'levo' itd.. V novejši dobi je vedno bolj pogost tudi pojav vdiranja romanskih terminov, ki so neposredno sprejeti, torej brez prilaganja glasoslovni in oblikoslovni strukturi kriškega govora, iz sosednjih romanskih govorov oz. iz knjižne italijanščine: prim. v besedilu kriš. *friyo* 'hladilnik', *rip'jeno* 'nadev', *rodo'lin* 'zavitek', *'šuyo* 'omaka'. Večina teh

izposojenk je nujnostnih, saj jih rabijo zlasti za označevanje tehničnih pripomočkov in predmetov v primerih, ko nimajo na razpolago ustreznega kriškega termina. Zanimiv je v kriškem govoru tudi soobstoj izrazov, prevzetih iz slovanskega jezikovnega fonda, in romanske izposojenke, ki si kot sopomenka utira pot vzporedno ob avtohtonem izrazu: prim. kriš. *s'metinä* 'smetana': kriš. *'panä* 'id.'. Razčlemba sodobnih kriških narečnih besedil jasno kaže, da je v tem kraškem govoru pojav romanske interference v velikem razmahu in da so romanske izposojenke že tako zakoreninjene, da jih govornici čutijo kot del samega govora. Nekatere so celo tako prikrojene in prilagojene slovenskim jezikovni normi, da so v filmskem besedilu skoraj neopazne, oz. tako čustveno obarvane, da ni njihova raba naključna. Naj navedem samo primer kriškega romanizma *'bašk* 'poljubček', ki se v filmu večkrat pojavlja in ki Križanu pomeni nedvomno veliko več kot navaden poljub.

ELEMENTS OF INTERFERENCE IN THE KRIŽ VERNACULAR IN A VIDEO FILM
"ZS MURJA U MRJEŽU ... ZS MRJEŽA U LUANCI!"

Rada COSSUTTA

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1

e-mail: rada.cossutta@zrs-kp.si

SUMMARY

Based on dialectal materials extracted from the video film "Zs murja u mrježu... zs mrježa u luanci!" (production: RAI – Regional seat for Friuli Venezia Giulia and the Regional RTV Centre Koper-Capodistria, November 2002), the research aimed to identify not only the predominance of the Kras vocalism at the phonetic level but also Romance and sometimes Germanic influences at the lexical and syntactical levels of the Križ vernacular. In the video film, improvised dialectal speech situations present old Križ fishermen's recipes, treasuring the old Križ fishery terminology, in particular Romance loan words, which bear witness to the multi-layered nature of the Križ vernacular and whose etymological aspect will be highlighted, as well.

In the analysed text, Germanic loan words are far less frequent than Romance loan words and do not compose part of fishery terminology, rather only refer to various spheres of human life. The majority of the Romance loan words have been borrowed from the neighbouring Istrian-Italian and Trieste-Italian fishermen's milieu and adapted to the phonological and morphological structure of the Križ vernacular. Romance interferences are also reflected at the level of syntax in the dynamic use of Romance conjunctions and particles. In the recent period, the Križ vernacular bears witness to the presence of Italian loan words that have been adopted directly from the Italian literary language without any changes or adaptations. An interesting phenomenon is the co-existence of a Romance loan word and an equivalent term belonging to the Slavic linguistic fund. Some Romance loan words are marked with an emotional content and are so deeply rooted that they confirm the statement made by the author – that the predominant Romance influence is an essential characteristic of the Križ vernacular.

Key words: Križ vernacular, fishery terminology, interference elements

KRATICE

adj. - adjektiv
bav. - bavarsko
ben. - beneško
beneč. - benečansko
bizj. - bizjaško
dalm. - dalmatinsko
f. - femininum
furl. - furlansko
gen. - genitiv
gl. - glagol; glej
grad. - gradeško
id. - idem
istr.it. - istrskoitalijansko
it. - italijansko
knj. - knjižno
kriš. - kriško
lat. - latinsko
m. - maskulinum

n. - neutrum
nabrež. - nabrežinsko
nar. - narečno
nem. - nemško
nom. - nominativ
os. - oseba
pl. - plural
pom. - pomorsko
prim. - primerjaj
sed. - sedanjik
sg. - singular
slov. - slovensko
trž.it. – tržaškoitalijansko

VIRI IN LITERATURA

Bezljaj, F. (1976): Etimološki slovar slovenskega jezika. I (A-J). Ljubljana, Mladinska knjiga.
Bezljaj, F. (1982): Etimološki slovar slovenskega jezika. II (K-O). Ljubljana.

- Bezlač, F. (1995):** Etimološki slovar slovenskega jezika. III (P-S). Ljubljana, Ljudska pravica.
- Boerio, G. (1856):** Dizionario del dialetto veneziano, II ediz. Venezia.
- Cossutta, R. (2001):** Narečna podoba Križa pri Trstu. Knjižnica Annales 25. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper.
- Filipi, G. (1984):** Etimološki prikaz izbranih pojmov iz ribiškega izrazja na slovenski obali. V: Slovensko morje in zaledje. Zbornik za naravoslovne in družboslovne raziskave, 6-7. Koper, Založba Lipa, 93-106.
- Doria, M., Noliani, C. (eds.) (1987):** Grande dizionario del dialetto triestino. Trieste.
- Manzini, G., Rocchi, L. (1995):** Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria. Trieste-Rovigno.
- Mende, M. (s. a.):** Romanische Lehnwörter im Slovenischen, Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades. (tipkan izvod v Slavisches Seminar der Freien Universität Berlin, sign: Fak. No 263.) Berlin b.1.
- Miotto, L. (1991):** Vocabolario del dialetto veneto-dalmata, II edizione riveduta e ampliata. Trieste.
- Wolf, A. A., Pleteršnik, M. (1894/95):** Slovensko-nemški slovar, I-II. Ljubljana.
- Rosamani, E. (1990):** Vocabolario giuliano. Bologna. I. ponatis. Trieste.
- Striedter-Temps, H. (1963):** Deutsche Lehnwörter im Slovenischen. Berlin.
- Štrekelj, K. (1894):** Letopis Matice Slovenske. Ljubljana, Matica Slovenska.